

АРХИВЫН БАРИМТ

БНХАУ-ЫН НУТАГ ДЭВСГЭРТ БАЙГАА МОНГОЛЫН ТҮҮХИЙН ХОЛБОГДОЛТОЙ БАРИМТ МАТЕРИАЛЫН ТУХАЙ

Академич Нямбуугийн Иижамц абугай 1956 онд МАХН-ын Төв Хорооны шийдвэрийн дагуу БНМАУ-ын түүхийг зохиоход холбогдох хятад хэл дээр байгаа түүхийн материалыг судлах зорилгоор б сарын хугацаагаар БНХАУ-д эрдэм шинжилгээний томилолтоор явж ажилласан байна¹.

Н.Иижамц нь Хятадад ажиллах хугацаандаа Бээжин, Наньжин, Хөх хот зэрэг хотуудын номын санд байгаа монголын түүхэнд холбогдох материалуудтай танилцаж цэс данс үйлдэж, “Кидан улсын тэмцэл”, “Татар аймаг ба Ляо”, “Алтан улсын үеийн Монгол”, “Их Мин улсын үеийн нэгдсэн ойллого бичиг”, Елюй Чуцайн хятад шүлэг, Инжиннашийн “Нэгэн давхар асар” зэрэг зохиол чухал түүхэн баримт бичиг, ном, зураг зэргийг олж иржээ.

Энэ шинжилгээний томилолтын тайлангаа дэлгэрэнгүй бичиж, Соёлын яаманд хүргүүлж, ШУА-ын Тэргүүлэгчдийн хуралд танилцуулсан байна. Энэ тайлангийн хоёрдах хувь нь Монгол Улсын Үндэсний төв архивын “Академич Нямбуугийн Иижамц”-ын хувийн хөмрөгт хадгалагдаж байгааг анх удаа хэвлэж байна.

Гэхдээ Монголын эх түүхийг судалж боловсруулж бүтээл туурвихад Зөвлөлтийн эрдэмтэд 1920-иод оны үеэс эхлэн дангаараа буюу манай эрдэмтэдтэй хамтран ажилласан байхыг үгүйсгэх аргагүй юм. Харин 1947 онд манай ШУХ, ЗХУ-ын ШУА-ийн хооронд хэлэлцэн тохирч² БНМАУ-ын түүх (нэгэн боть) зохиол бичиж

¹ МУУТА. УТНОНББА. Х-4. Д-23. ХН-29. тал 39

² Монгол Зөвлөлтийн соёл шинжлэх ухаан техникийн харилцаа (1921-1960). Баримт

эхэлсэн боловч олон жил үргэлжилсээр 1954 онд дуусаж монгол, орос хэлээр хэвлэгджээ. Энэ бол Монголын албан ёсны түүх байлаа. Гэхдээ нилээд улс төржсөн аястай байсныг зөвтгөх аргагүй билээ. Үүний дараа 1956 оны 11 дүгээр сарын 23-нд Монгол, Зөвлөлт, Хятадын түүхчдийн зөвлөгөөн болж Монголын түүх гурван боть зохиол бичихээр тохирчээ³. Үүний дараа 1957 оны 2 дугаар сарын 8-нд Москвад мөн Монгол, Хятад, Зөвлөлтийн түүхчдийн зөвлөгөөн болж санал солилцож уг гурван боть бүтээл бичих ажлыг ЗХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахины судлалын хүрээлэнд хариуцуулж зохиол бичих бэлтгэлийг 1957-1959 онд гүйцээж, 1960-1965 онд бичиж дуусгах шийдвэр гаргажээ⁴. Гэтэл Хятадын эрдэмтэн Ся Янь 1958 оны 2 дугаар сарын 5-нд Монголын Элчин сайд Сосорбарамтай Бээжинд уулзаж хоёр зүйл ярихдаа 1-рт бид их гүрний дээрэнгүй үзэл санаатай тэмцэж байна. 2-рт “Түүх бичнэ гэдэг бол тэр улсын туулж өнгөрүүлсэн түүхэн явдлыг дэс дараатай зөв дүгнэлттэй бичих явдлыг шаардана. Иймд хүч хамтарч түүх бичих нь ашигтай байна. Гэтэл манай хүмүүсийн дотор түүхийн зарим чухал асуудлаар тухайлбал феодализм, капитализмын байгуулал нь хэдийд эхэлж, хэдийд үеэ дуусгаж байсан бэ? гэх мэтийн зүйлээр маргаантай... Манай улс нь өөрийн улсын түүхийг ч одоо хүртэл бичиж эхлээгүй байна... Манай ерөнхий сайд Жоу Энълай, орлогч Чэнь И нар бидэнд хэлэхдээ Монгол Улсын түүхийг хамтарч бичихэд манай улс шууд оролцох нь тохирохгүй байна. Харин бид өөртөө байгаа холбогдох материалын талаар хэрэгтэй бүхнийг өгөхөд бэлхэн байна. Нэг улсын түүхийг нөгөө улсын түүхчид бичнэ гэдэг бол тэр улсын түүхэн явдлыг зөвөөр бүрэн дүгнэж чадахгүйд хүрэх юм. Үүнээс үндэслэн ард түмэнд зарим талаар буруу ойлголт төрүүлэхэд ч хүрч болох юм. Монгол Улсын түүхийг бичихэд интернационалист үзэл мөн Монголын өөрийн үндэсний онцлог байдал энэ хоёрыг анхаарахгүй байж болохгүй гэдгийг

бичгийн эмхэтгэл. УБ., 2000, тал 409

³ Үнэн сонин. 1956-11-20 №270

⁴ Монгол Зөвлөлтийн соёл шинжлэх ухаан техникийн харилцаа (1921-1960). Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ., 2000, тал 445

дурдаад манай талын энэ саналыг Танд дамжуулж ярихыг Чэнь И бид нарт анхааруулсан”⁵ хэмээн татгалзаж байгаагаа мэдэгджээ. Хэдийгээр БНХАУ-ын түүхчид Монголын дэлгэрэнгүй түүх зохиоход оролцохоо больсон боловч Монголын түүх боловсруулахад туслахаа татгалзаагүй бололтой байдаг. Тухайлбал Монголын ШУА-ийн ерөнхийлөгч Б.Ширэндэв 1960 оны 2 дугаар сарын 20-нд БНХАУ-ын ШУА-ийн ерөнхийлөгч Го Можо-д хандаж “Монголын түүхийн судлалд мэдэгдээгүй ховор бөгөөд манайд үгүй шинэ чухал баримт материалыг цуглуулж өгвөл сайн байна”⁶ хэмээн хүсчээ. Го Можо үүний хариуг мөн оны 11 дүгээр сарын 26-нд өгөхдөө “Та нарын ажлын шаардлагын дагуу бид манай орны эртний умард зүгт оршин байсан үндэстний түүхийн материалыг энэ жилийн дотор гараар хуулж явуулж өгнө. Манай улсын эртний материал дотор Монголын түүхийн материал нилээд их байна. Бидний бодоход хэрэв бүгдийг хуулж явуулах бололцоо ч үгүй, шаардлага ч үгүй гэж бодож байна. Иймд та нартаа хэрэгтэй материалын сэдвийг тодорхой бичиж ирүүлбэл... бид нараас гаргаж өгсөн бодитой сэдвийг үзэж байгаад өөрсдийнхөө чадлын хирээр цаг тухайд туслаж байх болно.”⁷ гэжээ. Гэвч энэ захидлын дагуу Монголын ШУА-иас Хятадын талд хариу бичсэн эсэх, Хятадаас Монголын түүхэнд холбогдох сурвалж баримт ирүүлсэн үгүйг нь тодорхой бус байна.

Хэвлэлд бэлтгэсэн:

*МУУТА-ийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, доктор (PhD) Г.Дашиям,
МУУТА-ийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан Э.Хүрэлбаатар*

⁵ МУУТА. ТБА. Х-11. Д-1. ХН-1662, тал 27

⁶ МУУТА. ТБА. Х- 23. Д-2. ХН-275, тал 23

⁷ МУУТА. ТБА. Х-23. Д-2. ХН-275, тал 56-57

ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХҮРЭЭЛЭНГИЙН ТЭРГҮҮЛЭГЧДИЙН ГАЗАРТ

Түүхийн кабинетын ажилтан Ишжамцаас БНХАУ-д эрдэм шинжилгээний томилолтоор явж ажилласан тухай тайлан

Миний бие энэ оны 5 дугаар сарын 18-наас 11 дүгээр сарын 18 хүртэл Шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн тэргүүлэгчдийн газрын шийдвэр ёсоор Хятад Ард Улсад эрдэм шинжилгээний томилолтоор явж ажилласан байна.

Ажлын гол зорилго нь Монгол Ард Улсын түүхийн 3 боть зохиол зохиохтой уялдуулан Хятад Ард Улсын нутаг дэвсгэр дээр байгаа нийт Монголын түүхийн баримт материал, ялангуяа XIV-XVII зууны үеийн Монголын эдийн засаг, соёлын холбогдолтой материалтай ерөнхийд нь урьдчилан танилцаад, тэндээс авч болох зарим зүйлийг биеэр буюу хуулгаар олж ирэх явдал байсан. Тэ[гэ]хдээ миний явж ажилласан явдал бол манай улсаас энэ талаар зохиож байгаа анхны оролдлого болохоор би гол анхаарлаа цөөн тооны материалыг тэнд нь гүнзгийрүүлэн судлахад биш, харин аль болохуйц их зүйл үзэж, чухам ямар материал хаана байна вэ гэдгийг мэдэж, *мөн болох бүтэх зарим зүйлийг*⁸ олж ирэхэд чиглүүлэх хэрэгтэй байлаа.

Анх эндээс гарахдаа зөвхөн Бээжин, Хөх хот, Нанкин гуравт л ажиллах тухай заасан урьдчилсан төлөвлөгөөтэй явсан. Гэвч тэнд очиж эрдэмтэн мэргэжилтэн нартай зөвлөн календар[ь]чилсан төлөвлөгөө зохиохдоо дээр дурдсан 3 хотоос гадна бас бусад нутгуудаар явж үзэх нь зүйтэй гэж хэлэлцэн тохирсон.

Тэгээд Бээжинд 4 сар ажилласан, Өвөр Монголд сар шахам явж, Хөх хот, Бугат хот, Их зуу аймгийн төв Дунжэн хот, Чингисийн чандарын эзэн хороо, Баруун, зүүн Сөнөд, Абага, Абаханар⁹, Шилийн

⁸ Эдгээр үгийг гараар нэмж бичиж оруулсан байна.

⁹ Абага нар

гол зэрэг газруудаар орсон, өмнөд Хятадын Лоян, Сиань, Чунчин, Куньмин, Шанхай, Ханжоу, Нанкин зэрэг хотоор сар гаруй явсан.

Тэдгээр газруудад голдуу музей, үзмэрийн газар, булш хөшөө, сүм хийд, номын сан, архив зэрэг газруудаар ажилласан, мөн эрдэмтэн мэргэжилтэн нар болоод зарим ардтай учирч Монголын түүхийн холбогдолтой баримт материалын талаар ярилцаж, санал зөвлөгөөг нь авч байсан.

Ингэж ажилласны үр дүнд миний бие Хятад Ард Улсад байгаа Монголын түүхийн холбогдолтой чухал материалын олонхтой нь биечлэн танилцсан, олж болохуйц зүйлээс мөн нэлээдийг олж ирсэн.

Хятад Ард Улсад байхад хийсэн бүх ажлыг ерөнхийд нь 5 зүйл болгож ангилан таниулж болно. Үүнд:

- а. Археологи – этнографийн материал
- б. Уйгуржин, дөрвөлжин үсгийн дурсгал
- в. Ном судар, гар бичмэл
- г. Бичүүлж авсан материал, санал гаргуулсан зүйл
- д. Бусад зүйлс гэх мэт.

а. Археологи-этнографийн материал

Хятад Ард Улсын нутаг дэвсгэр дээр Монголын түүхийн холбогдолтой археологи-этнографийн материал туйлын их байна. Ялангуяа Өвөр Монголд тийм материал маш их юм. Гэвч Хятадын бусад нутгууд[ад]ч гэсэн тийм материал багагүй байна. Гагцхүү хараахан бүрэн судлагдаж чадаагүй байгаа бол[ол]той.

Хятад Ард Улсад үзсэн Монголын түүхийн холбогдолтой археологи-этнографийн материалын тухай товч дурдвал:

1. Хуучин чулуун зэвсгийн үеийн Ордосын хүний багаж зэвсэг *Бээжингийн түүхийн музейд*¹⁰ байна.

---

¹⁰ Эдгээр үгийг гараар нэмж бичжээ.

2. Өвөр Монголд олдсон шинэ чулуун зэвсгийн үеийн материал Хөх хотын музейд байна.

3. Хойд Хятад, Өвөр Монголын хүрэл зэвсгийн ол[д]вор Бээжингийн түүхийн музей, Хөх хотын музей хоёрт байна.

4. I-X зууны үед Хятадын хойгуур байсан голдуу монгол угсааны аймгийн хүмүүс буюу “Ху” нарын том, жижиг олон янзын шавар баримал Бээжин, Нанкин, Шанхай, Чунчин хотын түүхийн музейнүүдэд байна. Жишээлбэл, тийм баримал Шанхай, Нанкины музей тус бүрт бараг 30 орчим байсан /заримын зургийг авчирсан/

5. Сиань хотын орчим Хятадын Тан улсын Цян хаан, У Цзя-тян хаан хоёрын бунханы дэргэд VII-VIII зууны үеийн 64 “Ху” буюу гадаад аймгийн хүмүүсийн том чулуун хөшөө буйн ихэнх нь хойд зүгийн Монгол, Манж, Тюрк нутгийн хүмүүсийн дүр юм /Заримын зургийг нь авчирсан/.

Тэдгээр шавар, чулуун “Ху” нарын хөрөг, хөшөөг нарийвчлан судалбал бүр дээр үеийн монгол угсаатан нарын хувцас хунар, зан байдал зэргийг нэлээд тодорхой мэдэж болно.

6. Нанкины түүхийн музейд Хүннүгийн шунгинадаг сумны хүрэл зэв, Сяньби нарын бүсний гуулин даруулга бий. /Сумны зэвний зургийг авчирсан/

7. Сианий орчим Хятадын Хан улсын жанжин Цуй Бины булшны дэргэд морин доор дээш харж дарагдсан Хүннү цэргийн чулуун хөрөг буй.

8. Хөх хотын дэргэд өмнө Хүннүгийн шаньюй Хуханьегийн хятад хатан Ван Чжао-гюний том шавар бунхан буй. Дэргэдээ сүүл[ийн] үед босгосон Монгол, Хятад, Манж бичигтэй хэд хэдэн хөшөөтэй. /Зураг, хуулгыг авчирсан/

9. Хөх хотын музейд “Тэнгэр язгууртай шаньюй” гэсэн өмнөд Хүннүгийн шаньюйн бол[ол]той барилгын нурууны бөөрөнхий ваар буй.

10. Бээжингийн түүхийн музейд Хятад, Хүннү хоёрын харилцааны холбогдолтой хятад бичигтэй туйшуу, мөн Хятадын Хан улсаас Хүннү, Сяньбийн хаадад бэлэглэж байсан хүрэл тамга, тэмдэг нэлээд буй. /Зургийг авчирсан/

11. Хөх хотын музейд Ордосоос олсон алтан шармал 3 гуулин хүний дүрс буй. Тэдгээрийн 2 нь хөгжим дарж, 1 нь сонсож байгаа байдалтай.

12. Хөх хотын музейд Тобагийн үеийн алтан шармал гуулин бурхан хэд хэд буй.

13. Лоян хотын дэргэдэх Луут хаалга гэдэг газар Тобагийн үеэс эхлэн хадан ууланд 2000 гаруй агуй гарган сийлж хийсэн 93000 орчим хөх чулуун бурхан буй. Тэдгээрийн 1/3 нь чухам Тобагийн үеийн дурсгалын зүйл юм. Хэдийгээр бараг, цөм бурханы дүрс төдий боловч бас Тоба нарын хувцас хунар, багаж зэвсэг, хөгжмийн байдал, зан суртахууныг нэлээд сайн тусгасан үнэтэй зүйл байна. Гагцхүү нарийвчлан судлавал зохино. /Заримын нь фото зургийг авчирсан/

14. Нанкины музейд Шаньдун мужийн булшнаас гарсан чулуун самбар дээр Хятад “Ху” нарын дайн хийж байгаа байдлыг сийлжээ. “Ху” нарын хувцас, зэвсэг, морины тоноглол нь нэлээд тодорхой гарсан байна билээ.

15. Бээжин, Хөх хотын түүхийн музейд кидан нарын хэрэглэж байсан төмөр эдлэл, шавар савын зүйл нэлээд байна. Шавар савын дотроос онцгой шинжтэй нь даруй арслан туламын хэлбэртэй жижиг вааран сав, үхрийн гуян тулам шиг янзтай том вааран сав зэрэг болно. Жич, кидан нарын булш хөшөө, хот балгас Өвөр Монголын Бадрин¹¹, Хишигтэн нарын нутагт арвин байдаг юм байна.

16. Сиань хотын түүхийн музей, соёлын дурсгал хамгаалах хадгаламжийн газарт XIII зууны үеийн эрэгтэй, эмэгтэй, морьтой, явган монгол хүмүүсийн жижиг шавар баримал буй. Мөн тэнд XIII зууны Монголын морин тэрэгний жижиг баримал дүрс буй. /Бүгдийн

---

¹¹ Баарин

зургийг авчирсан/

17. Ордосын Эзэн хороонд байгаа “Чингисийн чандар”. Тэнд “Чингисийн Чандар» нэртэй мөнгөн авдартай богцтой юм, хар сүлд, нум сум, жадны үзүүр, бүрээ, эмээлийн зэрэг Чингисийн нэртэй холбогдолтой зүйлс буй. Мөн тэнд Чингис-Бөртгөлжин хоёрын өргөө, Хулан саран ба Хүрвэлжин гуагийн өргөө, Тулуйн хатны өргөө тус тус буй. Чингисийн чандарын мөнгөн авдранд Чингис нарын нэгэн том өнгөтэй будган зураг буй. /Цөмийн зургийг авчирсан/

18. Өвөр Монголд Хянганы нуруунаас эхлээд зүүн, баруун Сөнөдөөр дайрч баруун урагш явсан нэгэн урт хэрмийн оронцог буй. Нутгийн ардууд түүнийг Чингисийн хэрмэн зам гэдэг юм байна. Өндөр газраа галт тэрэгний замын шорооны чинээ буй. /Нам газрын нь зургийг авчирсан/.

19. Бээжин дэх хааны зуны ордонд XIII зууны Монголын Елюй Чу-цайн бунхан буй. Дэргэд нь манж, хятад бичигтэй чулуун хөшөө буй.

20. Бээжингийн зүүн хананд Юань улсын үед анх байгуулсан Тэнгэрийн зурхайн оргил буй. Гэвч одоо тэнд байгаа багаж хэрэгсэл нь Юань улсын биш, цөм Чин улсын юм. Харин тэдгээр багажийг Чин улсын үед урьдын Юань улсын загвараар хийжээ. /Зургийг авчирсан/

21. Шилийн гол аймгийн зүүн Сөнөд хушууны Сантшил сумын 3 дугаар багийн Тамгат гэдэг газар Хятадын Мин улсын Юнлө хаан Ар Монголыг дайтаад буцахдаа хадан дээр сийлсэн хятад бичиг анх олдсон /Зураг хуулгыг авчирсан/

22. Бээжингийн түүхийн музейд Хятадын Мин улсын эцэс, Манжийн Чин улсын эхэн үеийн Монгол махир балиус хутга буй /Зургийг авчирсан/

23. Бээжин дэх хааны өвлийн ордны музейд Тэнгэрийн тэтгэсэн хааны зураг, түүний өмсөж байсан алтан санскрит үсэгтэй ган төмөр малгай буй. Тэр малгай нь манай улсын музей, түүхийн кабинетад

байдагтай тун адилхан болох нь сонин. /Зургийг авчирсан/

24. Этнографийн талаар Шилийн голын монголчууд манай хөдөөгийн халх нартай тун адилхан. Харин Ордос эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн хувцас хунар зэрэг нь нэлээд их ялгаатай юм. /Ордос хүмүүсийн зургийг авчирсан/

25. Ялангуяа Юннань мужийн Хэси сян нутагт Юань улсын үеэс үлдсэн 3700 орчим монголчууд нэг доор хэдэн тосгон болон сууж байгаа нь маш сонирхолтой. Тэд хэдийгээр хятад шиг шавар байшинд сууж, цагаан будаа тарьж байгаа боловч нүүр царай, хувцас хунар, зан байдал, хэл ярианы талаар дэргэдэх хятад зэрэг үндэстнээс гойд ялгаатайгаар үл барам олон талаар XIII зууны монголчуудын байдалтай ойролцоо шиг байна. Тэр ч байтугай 2-3 хан жилийн өмнө тэдний дунд хуучин монгол бичгээ мэддэг нэг өвгөн сэхээтэн байгаад нас барсан, бас Юань улсын үеэс хадгалагдаж үлдсэн нэг монгол ном байсан гэнээ. Сониноос нэг өвгөн нь 30 жилийн өмнө Ар Монголоос тэдэнд нэг захиа ирсэн, аж байдал муу байгаа бол буцаж ир гэсэн байсан гэж ярьж байна билээ. /Тэдний зургийг авчирсан/

Жич, Нанкины хавьд бас тийм монгол тосгон байдаг гэж дуулаад шалгуулсанд худал байсан. Нанкинд зөвхөн 60 гаруй монгол гаралтай хятад байдаг юм байна. Харин Фуцзянь, Хунань, Сычуань мужид монгол тосгод байдаг бол[ол]той. Гэвч биечлэн шалгаж амжсангүй.

б. Уйгуржин, дөрвөлжин үсгийн дурсгал

Хятад Ард Улсын нутаг дэвсгэр дээр уйгуржин, дөрвөлжин үсгийн дурсгалын зүйл нэлээд арвин байдаг юм байна. Тэдгээрийн зарим нь музей, үзмэрийн газар, зарим нь хээр талд байна. Тийм дурсгалын зүйл жилээс жилд шинээр нээгдэн олдсоор байдаг юм байна. Хятадын эрдэмтэн нар өгүүлэхдээ, хэрэв өргөн хэмжээгээр зохион байгуулалттай эрвэл хойшид ч нэлээдийг олж болох нь дамжиггүй гэж байна.

Хятад Ард Улсад үзсэн уйгуржин, дөрвөлжин үсгийн хуучин, шинэ дурсгалын зүйлээс доор дурдсан зүйлсийг онцлон тэмдэглэж болно

1. Цавчаал боомтын хаалганы уйгуржин, дөрвөлжин тэргүүтэй 7 янзын үсгээр бичсэн дурсгал /Хуулгыг авчирсан/

2. Сандоо амбан Хархорины орчмоос аваачсан уйгуржин, турк зэрэг үсгийн хөшөөний бичиг /Хуулгыг авчирсан/

3. Сиань хотын орчим Ваньшоугүн сүмд байгаа дөрвөлжин үсгийн 4 том хөшөө /Хуулгыг авчирсан/

4. Мөн Сиань хотын музейд байсан уйгуржин үсгийн хөшөөний хуулга /Хуулбарыг авчирсан/

5. Нанкин хотын музейд байгаа Фуцзянь мужаас олдсон нэгэн чулуун хөшөөний дээд талын хугархай дээр хоёр мөр уйгуржин монгол үсэг байна. /Фото зургийг авчирсан/

6. Юньнань мужийн Күньмин хотын орчим Цзичжүсы сүмийн Да Юн бао дянй ордны хананд шигтгэн суулгасан хөх чулуун хөшөө буй нь дээрээ дөрвөлжин үсэгтэй, өвөр талдаа уйгуржин монгол, ардаа хятад бичигтэй юм. Уул хөшөөг Юань улсын үед “Луу жилийн хаврын тэргүүн сарын 25-нд” босгожээ. Бичгийн утга нь уг сүмийг бариулж, засварласан зэргийн тухай бололтой. Үсэг нь туйлын тодорхой, маш сайхан хадгалагдан үлджээ. Анх 1949 онд Юннаний университетийн проф. Фан Го-юй ажиглажээ. /Хөшөөний хуулга үгүй учир өгөөгүй, дараа даруй явуулна гэж амласан/

7. Сиань, Чунчин, Нанкин хотын музейн фондонд дөрвөлжин үсгийн тамга, тэмдэг, зоос, цаасан мөнгө нэлээдийг үзлээ.

Сиань хотын музейн нөхөд өгүүлэхдээ тийм зүйл тус музейд бараг 100 орчим буй гэлээ. /Заримын хуулгыг авчирсан/

8. Бээжингийн түүхийн музейн фондонд уйгуржин, дөрвөлжин, хятад үсэгтэй жингийн туухай буй /зургийг авчирсан, гэвч үсэг нь олигтой гарсангүй/.

Жич, монголч проф.Хан Жоу-лингаас сонсвол, 1930-аад оны үед Чэньдү хотын хананаас дөрвөлжин үсгийн бас нэг хөшөө гарсан, түүнийг өөрөө судалж байгаа гэнэ. Бас Юньнаний университетийн проф. Фан Го-юй өгүүлэхдээ, 20 орчим жилийн өмнө тус мужийн Лицзянсян нутгийн Цзюйтинь тосгонд хэдэн монгол айл байсны дэргэд бас нэг уйгуржин монгол үсгийн хөшөө үзсэн гэнэ.

Ер нь Юньнань муж Юань улсын үеийн монголын түүхийн дурсгалын зүйлээр маш баялаг гэнэ. Мөн проф. Фан Го-юй ярихдаа, тэнд Юань улсын үеийн хятад хөшөө 100 орчим олдсон, сайн эрвэл уйгуржин үсгийн хөшөө ч олдож болно гэнэ. Юу ч гэсэн энд Юань улсын үеэс үлдсэн монголчуудын тосгон байдаг. Энэ тухай бид дээр ярьсан.

в. Ном судар, гар бичмэл

Хятад Ард Улсын номын сангуудад Монголын түүхийн холбогдолтой баримт материал бүхий монгол, хятад, манж хийгээд түвд ном их олон байна. Тэдгээр материалтай танилцахын тулд би нэн түрүүнд Бээжингийн номын сангийн бүх монгол номын цэсийг ү[й]лдэж авсан, дараа нь Хятадын Шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн ардын шинжилгээний номын сан, Бээжингийн их сургуулийн номын сан, Бээжин дэх үндэсний дээд сургуулийн номын сан, Бээжин дэх хааны ордны хаалттай номын сан, Нанкин хотын номын сан, Хөх хотын номын санд ажиллаж, Монголын түүхийн холбогдолтой монгол, хятад, япон номын цэс ү[й]лдэж авсан. Тэгээд тэдгээр бүх номын цэсийг Шинжлэх ухааны хүрээлэнд ирүүлсэн. Цаашдаа мөн Хятадад соёл-шинжилгээний ажлаар явах нөхөд ашиглаж болох юм.

Харин номын худалдааны газруудад нь Монголын түүхийн материалтай ном судар маш ховор болсон байна. Тийм учир Монголын түүхийн холбогдолтой ном судар тэндээс олж авахад тун бэрх болжээ. Харин хятад, өвөрлөгч нөхдийн халуун тусламжийн ачаар манайд үгүй буюу маш ховор нэлээд сонирхолтой хятад,

монгол, түвд ном[нуу]дыг олж ирсэн. Үүнд, Елю Чу-цайн хятад шүлгүүд, Кидан улсын тэмдэглэл, Вэньсянтүнкао, Татар аймаг ба Ляо, Алтан улсын үеийн Монгол, Их Алтан улсын тэмдэглэл, Юан улсын түүхийн өвөг аймгийн жагсаалт, Их Мин улсын нэгдсэн ойллого бичиг, Мин улсын түүхийн эх, адгийн тэмдэглэл, Мин Чин хоёр улсын түүхийн материалууд гэх мэтийн 34 нэр төрлийн хятад ном олж авчирсан. Мөн манайд байгаагүй хоёр монгол ном, тухайлбал, Инжиннашийн бичсэн “Нэгэн давхар асар”, “Ши хүнтин” гэдэг хоёр номыг Өвөр Монголоос олж авчирсан. Түүнээс гадна Бандида гэгээн, Цахар гэвш нарын намтар, Сүмбүм, Бэрээ Намдан ном, Цэмбэл гүүшийн Монголын түүх, Дандар лхарамбын сүмбэмийг түвдээр нь олж ирсэн. Тэ[гэ]хдээ Цэмбэл гүүшийн Монголын түүх, Дандар лхарамбын зохиол хоёрыг Өвөр Монголын харилцах товчоонд 1957 оны 5 дугаар сарын наана эргүүлж заавал ө[гө]хийг тэндэхийн нөхөд хүссэн болохыг тус Хүрээлэнгийн тэргүүлэгчдийн газарт мэдэгдье. Бас манайд байгаа манж нэвтэрхий толийн дутуу 5 ботийг, тухайлбал 29-33 дугаар ботийг фото хуулбар хийлгэж авчирсан. *Түүнээс гадна Чингисийн чандарын тахилгын 3 судрын хуулга авчирсан, фото татуулсан боловч дөнгөж нэгийнх нь гарсан, 2-ынх нь эвдэрсэн. Эцэст нь, Бээжин дэх хааны өвлийн ордны хаалттай номын санд Юань улсын үед орчуулж хэвлүүлсэн уйгуржин монгол үсгийн “Ачлалт ном” буйг үзсэн – хуулга, фотог Ц.Дамдинсүрэн авчирсан буй*¹².

Архивын гар бичмэлийн зүйлээс Хотгойдын Чингүнжавын бослогын холбогдолтой 95 нууц манж айлтгал илтгэлийг мөн фото татуулж авчирсан. Тэдгээр материал бараг цөм манай эндэхийн архиваас хараахан олдоогүй, Манжийн дарлалыг эсэргүүцсэн Монголын ард түмний 1755-1757 оны үндэсний эрх чөлөөний зэвсэгт хөдөлгөөний түүхийг судлахад нэлээд чухал зүйл мөн.

---

¹² Энэ өгүүлбэрийг гараар нэмж бичжээ.

г. Бичүүлж авсан материал, санал гаргуулсан зүйл

Зарим зүйлийг Хятад Ард Улсын эрдэмтэн нараар шууд бичүүлж авсан, зарим зүйлийн талаар тэдний саналыг авсан. Үүнд, бичүүлж авсан зүйл гэвэл:

1. Монголч проф. Юй Юн-аниар “Хятадад Монголын судлал хөгжсөн тухай” гэдэг 0.5 хх. зүйлийг бичүүлж авчирсан.

2. Мөн Хятадын монголч эрдэмтэн нараар XIV-XVII зууны үе буюу Мин улсын үеийн Монголын түүхийн хятад сурвалж бичгийн цэс үйлдүүлж авчирсан.

3. Хятад нөхдөөр бас 1955 онд проф. Хоу Вай-лу манай Шинжлэх ухааны хүрээлэн дээр Хятадын түүхийн ухааны хөгжлийн тухай тавьсан илтгэлийн уг эх, мөн Токио зэрэг газарт Хятадын түүхийн ухааны хөгжлийн тухай проф. Цзянь-Во-цзань, Люй Чжэнь-юй нарын тавьсан илтгэлийг хуулуулж авчирсан.

4. Хятадын Шинжлэх ухааны академийн эрдэм шинжилгээний номын сангийн хятад, орос таниулгыг олж авчирсан. /Микрофильмын аппаратын тухай хавсрагын хамт/

Санал авсан зүйл гэвэл:

1. Чингис хааны түүхэн ролийн тухай. Энэ асуудлын талаар Хятад Ард Улсын Шинжлэх ухааны академийн түүхийн эрдэм шинжилгээний институтын захирал проф. Хоу Вай-лу, Өвөр Монголын өөртөө засах орны улс төрийн хэргийг эрхэлсэн орлогч тэргүүлэгч Ван Цзай-тянь нартай уулзаж ярилцсан. Аль аль нь Чингис хаан бол нийт монгол үндэстнийг нэгтгэж, Монголын феодалын төрийг байгуулах явдлыг оройлон тэмцэж байх үедээ дэвшилт үүргийг гүйцэтгэсэн, харин бусад орныг байлдан дээрэмдэж эхэлсэн үеэсээ аваад харгис үүрэг гүйцэтгэсэн, ерөнхийдөө

Монголын түүхэнд дэвшилт үүрэг гүйцэтгэсэн Монгол үндэстний баатар гэж байгаа бол[ол]той байна.

Хятад Ард Улсын Засгийн газраас Ордосын Эзэн хороонд Чингисийн чандарыг хадгалан тахиx тусгай их ордон байгуулж өгсөн нь Өвөр Монголын ард түмний дунд Чингисийн нэр алдар ихээхэн хүндтэй, бурхан шиг шүтэгддэг, онцгой нөлөөтэй байдлыг харгалзан тэднийг Эв хамт нам, Ардын Засгийн талд татан авах төрийн бодлогоос шалтгаалсан юм байна. Тэг[э]хдээ тэр ордон нь цахилгаан гэрлийн хэрэглэлээр бүрэн хангагдсан, кино ший тавих газартай, дэргэдээ зочид буудал, бага сургуультай, өөрөөр хэлбэл, зөвхөн Чингисийн чандарыг хадгалж тахиxад биш, харин тэр мухар сүсгийг арилган цэвэрлэхэд бас чиглэсэн талтай юм байна.

Нөхөр Ван Цзай-тянь өгүүлэхдээ, Өвөр Монголын ард түмэн Чингисийг тэгж шүтэж байдгийн шалтгаан нь дотоод, гадаадын дарлалд нэрвэгдэн зовсон ард түмэн чухам Чингис шиг их баатар хүн гарч ирээд авран жаргуулах болоосой гэж мөрөөддөг байсанд орших бөгөөд одоо нэгэнт чөлөөлөгдөж эрх чөлөөгөө олсон хойно ард түмний аж амьдрал улам дээшлэх, соёлын хэмжээ нэмэгдэн, ухамсар дээшлэмэгц зайлшгүй арилна гэж байна.

2. Тогтох, Бабуужав, Инжиннаш нарын тухай Өвөр Монголын түүхч нартай ярилцсан. Тогтохыг үндэсний баатар гэж үздэг. Бабуужавыг Японы эзэрхэг түрэмгий нартай эвссэн харгис этгээд гэж үздэг. Инжиннашийг Манжийн талхидлын эсрэг үзэлтэй дэвшилт сэхээтэн гэж үздэг юм байна.

3. Өлзийжаргалын тухай түүнтэй хамт тэмцэж байсан, одоогийн Их зуу аймгийн дарга Арвинбаяраар яриулан тэмдэглэж авсан. Өлзийжаргал бол феодалын алба татвар, хятад худалдаачдад газар худалдахын эсрэг Ордосын Үүшин хушууны ардын бослого тэмцлийг оройлон удирдсан бичиг үсэгтэй жирийн нэгэн ард юм. Өлзийжаргалын удирдсан Үүшин хушууны ардын хөдөлгөөн нь дугуйлангийн хөдөлгөөний маягтай гарсан, анх 1912 оны үеэс эхэлсэн юм байна. 1919 оны үед Өлзийжаргал Ар Монголд ирээд, 1921 оны хувьсгалын дараа нутагтаа буцаж очоод Монголын хувьсгалын

тухай таниулж, Монгол Ардын Хувьсгалт Намын маягаар намын үүрүүдийг байгуулан ажиллуулж эхэлсэн байна. Дараа нь бас 1924 онд Жамьянжав, Содномдонров нарын зэрэг нөхөдтэйгээ манай улсад орж ирээд 1926 онд 500-гаад Ланьчжоу буутай буцаж очоод Үүшин хушууны ардын бослогын цэргийг зэвсэглэн улам хүчтэй тэмцжээ. 3 жилийн турш 8000 гаруй дайсны цэрэгтэй баатарлагаар тэмцсэнд дайсан этгээд 1929 оны хуучин улирлын цагаан сарын шинийн гурваны шөнө нууц тагнуул илгээж Өлзийжаргалыг буудан алуулжээ. Өлзийжаргалын үхсэний дараа удирдлага суларч бослого дарагджээ. Гэвч түүний үйл хэргийг Арвинбаяр тэргүүтэй Ордосын ардууд үргэлжлүүлж, улмаар 1949 онд Хятадын Ардын хувьсгал ялсны үрээр зорьсондоо хүрч эрх чөлөөгөө олж авсан гэж ярьж байна.

д. Бусад зүйлс

1. Өвөр Монголын нөхдөд, тухайлбал Өвөр Монголын Багшийн дээд сургуулийн түүхийн ангийн декан Санзайжавт Монгол Ард Улсын түүхийн 3 боть зохиол зохиохтой уялдуулан хуучин үеийн Монголын түүхийн талаар бүрэн буюу эсхүл түүвэрлэж монголчилбол зохих хятад ном бичгийн урьдчилсан цэсийг өгсөн. Өвөр Монголын нөхөд 1957 оноос эхлэн орчуулж ө[гө]хийг зөвшөөрсөн. Гагцхүү манай зүгээс одоо уг цэсийг дахин хянаж, эцсийн шийдвэрийг ө[гө]х явдал шаардагдана.

2. Хятад Ард Улсын хятад, өвөрлөгч түүхч, археологич нарын зүгээс бидэнтэй эрдэм шинжилгээний хамгийн нягт харилцаатай байх, хувийн харилцаа тогтоохыг хүсч байгаагай уялдуулан олонхтой нь адрес солилцож, цаашид захидлаар харилцан саналаа солилцож байх үндсийг тавьсан.

3. Хятад, өвөрлөгч эрдэмтэн нараас зарим тодорхой саналыг надаар уламжлуулан манай түүхчдэд гаргаж байсан. Жишээ нь:

а. Хятадын археологич нар манай археологич нартай хамгийн

ойр дотно албан ба амин хувийн эрдэм шинжилгээний харилцаа байгуулж, хэвлэл материалын, санал солилцож байхыг хүссэн.

б. Бээжингийн их сургуулийн монголч проф. Ван Цзүн-у тэргүүтэй нөхөд хуучин үеийн Хятад, Монголын харилцааг үзүүлсэн ямар ч хамаагүй бага ч болов эд материалын бие зүйл буюу эсхүл зураг хуулбарыг өгнө үү гэж хүсэж байна.

в. Өвөр Монголын Багшийн дээд сургуулийн түүхийн ангийн декан Санзайжаваас Монгол Ард Улсын 3 боть зохиол бичихтэй уялдуулан¹³ Өвөр Монголын салбар комисс байгуулж ажиллуулахыг хүсч байгаагаа илэрхийлсэн. Мөн Санзайжаваас өөрийн дээд сургуульд Монголын түүхийн нэгэн багш ирүүлж ө[гө]хийг хүсч байгаагаа уламжилж ө[гө]хийг эрсэн.

4. Бандида гэгээний хийдээс манай Шинжлэх ухааны хүрээлэнд 2 зурмал бурхан, Гандан хийдэд 1 зурмал бурхан тус тус бэлэглэн илгээсэн. Түүнээс гадна тэд Халхын Дамдин гавжийн бичсэн Монголын түүхийг уг эхээр буюу хуулгаар нь өгч танилцуулахыг Шинжлэх ухааны хүрээлэнд хүсэлт болгон тавьсан болохыг тэргүүлэгчдийн газарт уламжлая.

5. Проф. Хоу Вай-лутай түүх-археологийн хэвлэлийн тухай ярилцсанд хэрэв монгол нөхөд хүсвэл номын сангийн номын солилцоонд ордоггүй ямар ч эрдэм шинжилгээний дотоодын хэвлэлийг өгч байж болно гэсэн. Үүнд, номын солионд ордоггүй түүх, археологийн тийм хэвлэл нэлээд байдаг юм билээ, тэнд.

Жич, эрдэм шинжилгээний томилолтоор явахын далимд би хятад хэлний мэдлэгийг дээшлүүлэх талаар бага сага ажилласан. Үүнд, Бээжинд өнгөрөөсөн 4 сарын турш бараг өдөр бүр 4 цаг хуучин, шинэ хятад хэлний хичээлийг тусгай баштай хийж байсан. Үүний ачаар хуучин хятадаар бичсэн хөнгөн маягийн түүхийн ном, одоогийн хятадаар бичсэн зүйлс зэргийг унших, Бээжин хэлээр ярьж байгаа зүйлийг сонсож ойлгох талаар нэлээд ахицыг олсон, мөн өөрөө хялбархан зүйлийн тухай муухан нэвтрэлцэж чадахуйц болсон.

¹³ Зава Дамдингийн “Алтан дэвтэр” хэмээх зохиол

Түүнээс гадна Хятадын эртний нийслэл Лоян, Чанань болон мөн Бээжинд хуучин Хятадын түүхийн дурсгал, шинэ Хятадын социализмын байгуулалттай бузгай танилцсан, Өвөр Монголын өөртөө засах орны амьдрал, хөгжлийг нүдээр үзсэн.

Хятад Ард Улсад эрдэм шинжилгээний томилолтоор очоод миний хийсэн ажлын үр дүн ерөнхийдөө ийм байна. Энэ 6 сарын дотор миний бие Монголын түүхийн баримт мэдээ цуглуулах, ялангуяа материалтай танилцах талаар нэлээд зүйлийг хийлээ.

Гэвч, Хятад Ард Улсад Монголын түүхийн холбогдолтой баримт материал маш их учир үзэлгүй үлдээсэн зүйл ч мөн их олон бий. Түүнээс гадна хуучны дурсгалын худалдаа, номын дэлгүүр мэтийн газруудад материал ихээхэн ховордсон, түүнтэй уялдаж сүүлийн үед хуучин түүхийн холбогдолтой зүйлийг хамаагүй гадаадад гаргах явдал хориотой болсон зэргийн учир зарим маш чухал зүйлийг олж ирж чадсангүй. Жишээлбэл, XIV-XVII зууны үеийн Монголын түүхийн талаар хамгийн баян материалтай хятадын “Миншилу” бичиг, Юннань мужийн Цзичжүсын сүүлийн уйгуржин монгол үсгийн хөшөөний хуулбар зэрэг болно. Гэвч хятад нөхөд “Миншилу” бичгийн дотроос Монголын холбогдолтой бүх зүйлийг түүвэрлэн хуулж өгч болно, мөн Цзичжүсын уйгуржин монгол үсгийн хөшөөний хуулгыг хийгээд миний хойноос явуулна гэж амласан. Гагцхүү манай эндээс тухайн асуудлын талаар Хятадын Шинжлэх ухааны академийн гадаадтай харилцах товчоонд дахин хүсэлт тавибал таарна.

Намайг Хятад Ард Улсад ажиллаж байхад Хятадын Шинжлэх ухааны академиас миний ажлыг манай улсын ажил гэж үзэж, хамгийн халуун тусламж дэмжлэгийг үзүүлсээр байсан юм. Надад нэн түрүүнд орос хэлний хэлмэрч, байнгын зөвлөгч нарыг гарган өгч ажиллуулсан, мөн бусад эрдэмтэн мэргэжилтэн нараар тогтмол туслуулж байсан. Миний ажилд тэг[э]ж сайхан тусласан нөхдийн дотроос проф. Лю Да-нянь, Хоу Вай-лу, Вэнь Ду-цзян, Юй Юн-ань, Чжоу Мин Хуан, Ин-сян, Дашидонров, Санзайжав, Гомбожав, Алтанбагана нар ба ялангуяа миний зөвлөгч Ван Юй-чүнь нарыг

онцлон тэмдэглэвэл зохино. Чухам тэдний тусламжийн ачаар миний ажилд дээр дурдсан ололт амжилтын хувь гарсан, хэрэв тэдэнгүй ганцаар ажилласан бол тэр жишээ үр дүн гарч хэрхэв ч чадахгүй байсан юм.

Ингэж эрдэм шинжилгээний ажилтныг бусад улсад томилон явуулж ажиллуулах явдал манай орны Шинжлэх ухааны хөгжилд ч гэсэн, тэр хүний мэргэжил нэмэгдэхэд ч гэсэн, ялангуяа тус хоёр орны эрдэм шинжилгээний харилцаа холбоо, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд туйлын их ач холбогдолтой юм.

Ажлын туршлагаас үзэхэд миний бие Хятад Ард Улсад түүхийн ухааны эрдэм шинжилгээний томилолтоор анх удаа явж байгаа учир Шинжлэх ухааны хүрээлэнгээс над нэг хэсэг асуудлыг гүнзгийрүүлэн судлах явдалд гол анхаарлаа хандуулахгүй, харин аль болохоор их материалтай ерөнхийд нь урьдчилан танилцаж, чухам ямар материал хаана байгааг мэдэж, гагцхүү олж болохуйц зүйлийг цуглуулж авчиргахыг үндсэн зорилго болгож тавьсан нь маш зүйтэй байжээ. Учир нь, хэрэв ганц нэг асуудлыг гүнзгийрүүлэн судлахад бүх анхаарлаа чиглүүлсэн бол бусад олон талын сарнимал тархай материалтай танилцаж чадахгүй байснаар үл барам, нөгөө ганц асуудлаа ч олигтой судалж амжихгүй байсан юм. Гагцхүү тэг[э]ж олон зүйлийн материалтай танилцахад түүх, археологи, этнографи, хэлний ихээхэн өргөн боловсрол шаардагдах учир ганц хүн хийхэд нэлээд хүнд юм. Гэвч уг зүйлийг тэнд нь бүгдийг гүнзгий судлана гэлгүй зөвхөн урьдчилан ерөнхий танилцаад, байгаа газар, байдал тоймыг нь мэдэхийн төдийд заавал юм бүхнийг нэвтэрхий мэдэх нь алба биш юм.

Эцэст нь хэдэн зүйлийн дүгнэлт санал гаргаж болох байна. Үүнд:

1. Монгол Ард Улсын түүхийн 3 боть зохиол зохиохтой уялдуулан Хятад Ард Улсад байгаа Монголын түүхийн холбогдолтой олон зүйлийн материалыг бүрэн дүүрэн олж ашиглах явдалд ихээхэн анхаарал тавьж, доор дурдсан арга хэмжээ авмаар³.

- а. Эрдэм шинжилгээний түр томилолтоор явуулах ажлыг улам өргөжүүлэх. Тэ[гэ]хдээ одоо явуулах ажилтан нарыг тодорхой асуудал гүнзгийрүүлэн судлахад чиглүүлж, зохих материалтай танилцуулан санал солилцуулахаар явуулж байх.
- б. Археологи-этнографийн судалгааг өөрийн зүгээс Хятад Ард Улсад явуулах. Тэ[гэ]хдээ, археологийн шинжилгээг голдуу Өвөр Монголд, этнографийн шинжилгээг Өвөр Монгол болон бас Хөх нуур, Синьцзян, Юннань, Сычуань, Хунань, Фуцзянь зэрэг газрын монгол ястны дунд зохиох.
- в. Хятад Ард Улсын музей, номын сан, архив, тухайлбал, Бээжингийн хааны өвлийн ордон музей, Бээжин, Хөх хот, Сиань, Нанкин, Кунмины түүхийн музей, Бээжин, Хөх хотын номын сан, Бээжингийн I[-р] архив, Нанкины төв архив зэрэгтэй баримт материалыг уг эх буюу хуулгаар тогтмол солилцож, түр танилцуулга хийж байх ажлыг зохиох.
- г. Цаашдаа Монголын түүхийн холбогдолтой хятад зүгийн материал сайн мэдэх хуучин хятад хэлтэй, түүхийн мэргэжилтэнтэй болохын тулд Хятадын Шинжлэх ухааны хүрээлэн, Бээжингийн их сургуулийн дэргэд аспирант явуулж сургаж байх.

Жич, одоогийн манай түүхийн шинжлэх ухааны хөгжлийн бодит шаардлагаас үзвэл, манай ах дүү Хятадын ард түмний их гэр бүлд багтаж байгаа бидний ихрийн өрөөсөн Өвөр Монголын эрдэмтэн, мэргэжилтэн нартай түүх, археологи, этнографийн талаар эрдэм шинжилгээний хамгийн нягт харилцаа холбоо, хамтын ажиллагаа тогтоох нь зүйтэй байна. Энэ явдлыг өвөр монгол нөхөд ихэд хүсэж, хятад нөхөд сайшаан дэмжиж байна. Гагцхүү бид хараахан идэвхлэсэнгүй.

2. Хятад хэл дээр байгаа баримт материалыг судалж, орчуулах ажлыг мөн өөрийн улсын дотор сэргээн хөгжүүлэх.

БНХАУ-ын нутаг дэвсгэрт байгаа Монголын түүхийн холбогдолтой
баримт материалын тухай

- а. Шинжлэх ухааны хүрээлэнгийн түүхийн кабинетэд хуучин, шинэ хятад хэл бичиг сайн мэдэх байнгын орчуулагчтай болох.
- б. Эрт, дундад үеийн Монголын түүх судалдаг ажилтан нарт хуучин, шинэ хятад хэлний багш гарган өгч тогтмол хичээллэх явдлыг идэвхтэй дэмжиж, хэрэгжүүлэн биелүүлэх арга хэмжээ авах.
- в. Улсын их сургуулийн түүх, хэл бичгийн факультетад хятад хэлний тусгай анги байгуулж, хуучин, шинэ хятад хэлний эрдэм шинжилгээний боловсон хүчин бэлтгэх.

Энэ мэтийн арга хэмжээнүүдийг цаашид нарийвчлан боловсруулж даруй шуурхай авах явдал манай түүхийн ухааны цаашдын хөгжил, Монгол Ард Улсын түүхийн 3 боть зохиол зохиох ажлын шаардлаганаас зайлшгүй шаардагдаж байх мэт.

Ишжамц

1956-11-30

МУУТА. ТБА. Х.590. Д.1. ХН. 94. Тал 1-24.

Машиндсан гар бичмэл засвартай, хоёрдах эх хувь.